

įrodyti, kad Benveniste'o (ir kitų autorių) teiginiai dėl „*mihi est*“ konstrukcijos pirmumo ir archajiškumo yra iš piršto laužti; 2) arba pripažinti, kad latvių kalboje posesyvinės konstrukcijos „*mihi est*“ išlikimą galėjo veikti rytinių finų kalbų tapatus posesyvumo raiškos modelis, t. y. tas modelis galėjo pristabdyti latvių kalbos perėjimą į *H*-kalbas.

Keletas smulkesnių pastabų: 1. Nesuprantama, kaip *ijo* kamieno vienaskaitos vardininko **-ija-* virto **-ji-*, o ne **-ij-* (p. 116) ir kaip **-ji-* galėjo išriedėti į **-ī-*; 2. *svēčias*, plg. la. *svešs*, galėjo išriedėti tik iš **svet-jas*, o iš **svetijas* – *svetys* (p. 116); 3. Neaišku, kaip iš **-ijan* galėjo fonetiškai atsirasti rytų baltų **-in* (p. 117); 4. Nepaaiškinama, kodėl jotvingių kalba laikoma prūsų kalbos tarpe (p. 17); 5. Susidaro įspūdis, kad 1236 m. mūšį bus laimėję latviai (p. 20); 6. Kaip įrodyti, kad *labi* tiporieveiksmiai kilę iš *ā* kamieno vienaskaitos lokatyvo formos (p. 135)? 7. Lietuvių bendrinė kalba neturi vietininko *mažaņ-iame* (p. 131); 8. Lietuvių bendrinėje kalboje yra ne *gintāras*, o *giņtaras* (p. 48), *pijauti*, o ne *piāuti* (p. 49); 9. Lietuvių *tā* turi trumpą *-a* ne dėl to, kad baltų **-ā* sutrumpėjo dėl akūto (p. 100), o dėl analogijos su **kitā* < **kitā* tipo formomis; tas pats pasakytina ir apie *ši* galūnės *-i*; 10. Negalima rekonstrukcijai imti tokio žodžio, kurio prokalbėje dar nebuvo, plg.: „*latviešu* < vorurlett. **latvietjun*“ (p. 95); 11. Sakinyje *zeme griežas ap sauli* po prielinksnio *ap* yra ne datyvas, o akuzatyvas (p. 311). plg.: *Apskriet ap māju* (MG I 738). 12. Kaip galima priešdėliu laikyti *da-* žodyje *dabūt*, jei tas veiksmazodis yra skolinys iš rusų *dobyť* „erhalten“ (p. 242)? Tokių pastabų galėjo būti ir daugiau, bet recenzijos negalima tęsti iki begalybės.

Apskritai kalbant, Forssmano knyga „*Lettsche Grammatik*“ savo sinchroniniu latvių kalbos aprašu yra sveikintina vien dėl to, kad ji supažindins nemokančių latvių kalbos skaitytoją su savita baltų kalbų atstove ir paskatins jos pramokti ar ją tyrinėti. Diachroniniai aiškinimai, deja, neišvedė latvių kalbos iš indoeuropeistikos „podukros“ statuso. Ir tai, žinoma, ne pačios latvių kalbos, o jos istorijos aiškintojo bėda.

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

BrP – Postilla tatau eſti Trumpas ir Praſtas Iſchguldimas Euangeliiu... Per Jana Bretkuna... Karaliaucziue, 1591.

DP – Postilla Catholicka... Per Kunigą Mikaloiv Davkszą... Wilniui, 1599.

McP – Lang-gewünſchte Lettsche POſtill... Verfertigt durch Georgivm Mancelium... 3u Riga, 1654.

ME – K. Mülenbacha *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, nobeidzis J. Endzelīns, IV, 1929–1932, Rīgā.

PK – Polski z Litewskim Katechism... Nakładem Jego Mſci Pana Málcherá Pietkiewiczza... w Wilnie, 1598.

Albertas Rosinas

Pēteris Vanags, **Luterāņu rokasgrāmatas avoti**. Vecāka perioda (16. gs. – 17. gs. sākuma) latviešu teksti, Memento, Stokholma, Mantojums, Rīga, 2000, 432.

2000-aisiais metais išėjo iš spaudos žinomo latvių kalbos istorijos specialisto Pēterio Vanago knyga „Luterāņu rokasgrāmatas avoti“, kuri yra pirmas stambus mokslinis darbas po 1965 m. pasirodžiusios Artūro Ozolo monografijos „Veclatviešu rakstu valoda“. Tiesa, ir po 1965 m. buvo paskelbta darbų latvių kalbos istorijos aktualiais klausimais tiek Latvijoje, tiek užsienyje. Iš jų minėtini Konstantino Karulio, Martos Rudzytės, Aleksejo Apynio, Janio Kuškio, Karlio Dravinio, Haraldo Biezajo ir kitų straipsniai.

Ozolo „Veclatviešu rakstu valoda“ buvo anksčiau latvių kalbos istorijos tyrinėjimų apibendrinimas nuo XVI a. iki XIX a. pabaigos. Vanago knygoje tiriama tik XVI a. ir XVII a. pradžios latvių senųjų raštų istorija. Rašyti šį darbą autorių paskatino noras plačiau panaudoti senųjų tekstų duomenis latvių kalbos istorijos tyrimuose. Pradėjus darbą pasirodė, kad, be grynų kalbos problemų, būtina dar spręsti ir šaltinių istorijos problemas, kurios daugeliu atveju iki tol buvo tik užuominų lygio: trūko tikslių duomenų apie XVI a. tekstų originalus ir jų vertimo laiką. Senųjų tekstų kalbos sistemos ir struktūros aprašuose nebuvo lyginimų su originalo sistemomis ir struktūromis. O tai jau didelis trūkumas, ypač tiriant sintaksę. Dėl to tekstų istorijos dalykai, iš pradžių buvę lyg ir pašaliniai, Vanago darbe tampa pagrindiniai. Iš jų radosi solidi senovės latvių tekstų kilmei skirta knyga, kuri analizuoja tik tekstų istorijos, o ne kalbos problemas. Tuo ji iš esmės skiriami ir nuo minėtos Ozolo knygos.

Tirdamas tekstų istoriją autorius iškėlė tikslą nustatyti arba patikslinti XVI a. ir XVII a. pradžios rašto paminklų šaltinius. Konkretus uždavinys buvo surasti 1587 m. *Passio* originalą, patikslinti giesmių tekstą, katekizmo ir perikopių šaltinius. Darbo objektas buvo visi XVI a. ir XVII a. pradžios tekstai, kurie parašyti iki Georgo Mancelio darbų. Tyrimui panaudoti spausdinti tekstai, paskelbti rankraštiniai tekstai, taip pat iš dalies 1628 m. Andrejo Gecelio psalmių vertimo rankraštis. Tačiau recenzuojamoje knygoje skelbiami tik tie tyrimai, kurie yra susiję su 1586–1587 m. ir 1615 m. liuteroniškų knygų istorija. Tirdamas latvių senųjų tekstų istoriją autorius atliko ir dar vieną reikšmingą darbą – jis ištyrė įvairius XVI a. vokiečių leidinius, kurių palyginimas ir analizė buvo būtina latviškų vertimų istorijai patikslinti.

Atliktas sudėtingas ir visapusiškas latviškų ir vokiškų tekstų tyrimo darbas atvedė autorių prie svarių atradimų. Vienas iš svarbiausių yra 1587 m. *Passio* originalo nustatymas. Taip pat patikslinti bažnytinių giesmių tekstų šaltiniai, rekonstruotas pirmojo hipotetinio liuteronų giesmyno rankraščio turinys, patikslinta liuteronų katekizmo atskirų dalių kilmės istorija, perikopių rinkinio šaltiniai ir vertimo laikas.

Knygą sudaro pratarė, įvadas ir penkios dalys. Pirmojoje dalyje „Dziesmu grāmatas rašanās un attīstība“ autorius pateikia nemaža informacijos apie religinių giesmių istoriją nuo seniausių laikų, aptaria latviškų giesmynų šaltinius, latviškų giesmynų raidą XVI a. viduryje ir XVII a. pradžioje.

Svarbiausioji ir reikšmingiausioji knygos dalis yra „1585. un 1615. gada dziesmu grāmatu tekstu chronolōģija“, kurioje remiantis tekstologine analize stengiamasi nustatyti dviejų giesmynų, t. y. *Vndeudsche Psalmen vnd geistliche Lieder oder Gefenge, welche in den Kirchen des Fürstenthums Churland vnd Semigallien in Liefflande gefungen werden* (1587) (UP) ir *Pfalmen vnd geistliche Lieder oder Gefenge, welche in den Kirchen Gottes zu Riga, vnd anderen örtern Liefflandes mehr, in Liefflendischer Pawrsprache gefungen werden* (1615) (Ps) giesmių tekstų chronologiją. Remdamasis nuostata, kad visos latviškos giesmės yra verstos iš Rygos vokiečių giesmyno (R), kurio pirmasis leidimas išėjo 1530 m. vokiečių žemaičių kalba, o ne iš kitų šaltinių, ir lygindamas įvairių vokiškų tekstų skirtumus įvairiuose leidimuose,

autorius gana patikimai nustato daugelio latviškų giesmių tekstų amžių. Pavyzdžiui, aptardamas giesmės *Chriftum buus mums flaweete krāfne* /UP 27a/, *Christum bns mums flauwetz krafne* /Ps 33b/, *Chriftum bus mums flawet krafne* /Ps 45a/, vž. *Chriftum wy schölen lauen schon* /R 1530/ variantus (vieną UP ir du kartus išspausdintą Ps), autorius įtikinamai įrodo, kad visi trys latviški giesmės tekstai yra neabejotinai vienas su kitu susiję ir kad seniausių požymių turi Ps antrasis variantas. Daroma išvada, kad pirmasis giesmės vertimas galėjo būti atliktas iš R 1530–1548 m. leidimų, veikiausiai Johanesso Eko, Jokūbo (Jėkaba) parapijos pamokslininko ir vertėjo laikais. Taip tekstologiškai lygindamas latviškų ir vokiškų giesmių tekstus ir turėdamas galvoje jų pasirodymo laiką, Vanagas apytiksliai nustato kiekvienos giesmės vertimo laiką, o kartu ir vertėją. Po giesmių analizės lygiagrečiai pateikiami UP ir Ps tekstai, taip pat vokiškas tekstas, iš kurio veikiausiai darytas vertimas. Jei galimi keli šaltiniai, paprastai pateikiamas senesnis, o jei visi vokiški tekstai yra skirtingi nuo latviško vertimo, pateikiamas artimiausias vokiškas variantas.

Kalbos istorijos ir istorinės gramatikos specialistams pats svarbiausias dalykas yra latviški ir vokiški tekstai, kurių kalbos duomenys yra neįkainojama vertybė tiriant latvių kalbos istoriją ir jos istorinę gramatiką, kurie leidžia nustatyti vokiečių kalbos interferencijos laipsnį, kai ką pasako apie XVI–XVII a. tarmių ypatybes.

Ištyręs XVI–XVII a. latvių liuteronų tekstų istoriją, autorius patvirtino jau anksčiau kitų tyrėjų pareikštą požiūrį, kad šie tekstai radosi per ilgesnį laiko tarpą XVI a. ir iš pradžių funkcionavo kaip rankraštiniai tekstai; jie buvo nuolat papildomi ir tobulinami. Pirmojo latvių liuteronų giesmyno pamatą sudaro iš Rygos vokiečių žemaičių giesmyno XVI a. išverstos giesmės. Pirmasis giesmyno rankraštis parengtas jau XVI a. ketvirtąjį dešimtmetį, kai iš vokiškų 1530 ir 1537 m. leidimų galėjo būti išversta daugiau kaip 50 giesmių. Rankraštis nuolat pildytas visą XVI amžių, bet pirmą kartą išleistas 1587 m.

1586 m. Karaliaučiuje (Kėnigsbergā) išspausdinto liuteronų katekizmo pirmąją dalį sudaro savarankiškas katekizmas, kuriam nerastas koks konkretus vokiškas originalas. Šio katekizmo įsakymų tekstas veikiausiai išverstas jau XVI a. trečiąjį dešimtmetį, vėliau tekstą priderinant prie

Liuterio *Mažojo katekizmo* versijos. Tikėjimo išpažinimo tekstas yra artimas Liuterio *Mažojo katekizmo* vokiečių žemaičių variantui, bet greičiausiai išverstas jau pirmaisiais reformacijos metais. Kiti tekstai taip pat veikiausiai versti iš Liuterio minėto teksto, o Paskutinės vakarienes (Svėtā Vakarēdiena) tekstas turi ir XVI a. trečiojo dešimtmečio vertimo požymių. Apskritai, šis pirmasis liuteronų katekizmas yra savarankiškas ir kilmės požiūriu kompiliacinis tekstas, kuriam panaudoti ir XVI a. trečiojo dešimtmečio pirmųjų reformacijos metų autorių darbai, ir Liuterio *Mažojo katekizmo* vokiečių žemaičių vėlesnių metų leidimai.

1587 m. vadinamojo Kuržemės vadovo perikopių rinkinio tekstai yra išversti iš Liuterio Biblijos vertimo į vokiečių žemaičių kalbą versijos XVI a. pirmojoje pusėje. 1587 m. išleistos Kristaus kančių istorijos (stāsta) *Passio* originalas yra vokiečių teologo Johanneso Bugenhageno reformacijos metais parašyto darbo *Historia des liden des vnde Vpstandige vnser Heren Jesu Christi* fragmentas. Vertimui panaudotas šio darbo vokiečių žemaičių leidimas (1545–1584).

Svarbiausioji Vanago tyrimų išvada yra ta, kad jau XVI a. trečiajame dešimtmetyje radosi pirmieji evangelinio Dievo garbinimo tekstų vertimai latvių kalba, o ketvirtajame buvo išversti visi būtiniausi tekstai. Neabejotina, kad gana anksti pasirodė ir daugelio giesmių tekstai, kiek vėliau – būtinios perikopės ir Kristaus kančių istorija. Visi šie vertimai latvių kalba nuolat buvo papildomi ir redaguojami, gerėjo jų kalba ir rašyba. Taip buvo sukurti latvių liuteroniškų parapijų vadovų rankraščiai, kurie buvo vartojami visą XVI amžių iki 1586–87 m., kai pasirodė vadinamasis Kuržemės vadovas, o 1615 m. mažai tesiskiriantis Rygos leidimas. Autorius daro išvadą, kad šie spausdinti darbai pradėjo naują latvių raštijos ir jų kalbos istorijos epochą. Gaila, kad iš šios epochos iškrito pirmoji latvių spausdinta knyga – Kanizijaus *Catechismvs Catholicorum* (1585). Iš tikrųjų pirmajai knygai turėtų būti priskirti šie Vanago žodžiai: „sākās jauns laikmets latviešu rakstu un to valodas vēsturē, kad noteicošo lomu ieguva drukātā grāmatas forma“ (p. 404).

Apskritai, recenzuojamasis Vanago darbas yra kapitalinis veikalas apie XVI a. ir XVII a. pradžios latvių raštijos raidą, latviškų religinių tekstų radimosi chronologiją ir jų šaltinius. Stebina autoriaus akiračio platumas, profesionalus

prisilietimas prie sudėtingų latvių raštijos istorijos reiškinių. Knyga, kurioje paskelbti latviški ir vokiški tekstai, atliks savo teigiamą vaidmenį latvistikos ir baltistikos baruose. Reikia tikėtis, kad Pēteris Vanagas ir toliau tęs gražiai pradėtą darbą – latvių senųjų tekstų publikavimą ir jų kalbos bei šaltinių analizę. Telydi jį mokslinė sėkmė!

Albertas Rosinas

Baltu filologija, VIII, 1999, 202; IX, 2000, 244.

Latvijos universiteto mokslo darbų „Baltu filologija“ VIII (1999) ir IX (2000) tomai jau labai skiriasi nuo daug kuklesnių anksčiau pasirodžiusių tomų ne tik savo išvaizda, apimtimi, bet ir turiniu. Skiriasi šie tomai ir vienas nuo kito. Pirma, pasikeitė IX tomo redakcinė kolegija – į jos sudėtį įtraukti ir užsienio šalių žymesni latvistai (resp. baltistai). Antra, IX tome pridedamos ir straipsnių reziumės anglų kalba, kurių nebuvo ankstesniuose tomuose. Pagerėjo straipsnių atranka; į spaudą patenka aktualesni, vertesni dėmesio ir geresnės kokybės straipsniai, turiningesnis tapo recenzijų ir anotacijų skyrelis (Literatūras apskats), išmaningiau parengtas atrodo personalijų skyrelis (Pieminot), daugiau glaustai perteiktos informacijos yra kronikos skyrelyje (Hronika).

Abiejuose „Baltu filologija“ recenzuojamuose tomuose spausdinami iš esmės Latvijos kalbininkų straipsniai. Į juos yra patekęs tik vienas kitas užsienio kalbininkų straipsnis. Taigi abu tomai atspindi dabartinę Latvijos kalbotyros būklę, jos lygį ir tyrimų tematiką. Iš publikacijų tematikos ir jų skaičiaus galima spręsti, kad daugiausiai Latvijoje dirbama kvantitatyvinės ir kompiuterinės lingvistikos (ang. Computational Linguistics) srityse. Šiai problematikai VIII tome skirti net 5 (iš 16) informatyvūs straipsniai (Sarmos Klīavīnīos, Baibos Mūrniecēs, Ugio Sarkanos, Ingunos Greitanēs, Andrejo Spektoros). Tokie darbai, žinoma, yra svarbūs ne tik teoriniu, bet ir praktiniu požiūriu; jų duomenimis galima pasinaudoti ir tiriant konkrečius leksikos ir gramatikos raidos klausimus, nustatant tam tikras kalbos raidos tendencijas.

Keletas straipsnių skirta latvių kalbos istorijai, jos leksikos, morfologijos ir sintaksės raidai. Pirmiausia į akis krinta Janio Kuškio straipsnis